

великий мірі» - 21,1%, «У середній ступені» - 33,3%, «В малому ступені» - 28,1%, «Важко відповісти» - 17,5%.

Ступінь наявності якості «Дисциплінованість» респонденти відзначили таким чином: «У великий мірі» - 7,1%, «У середній ступені» - 42,9%, «В малому ступені» - 39,3%, «Важко відповісти» - 10,7%.

Ступінь наявності якості «Волелюбність» респонденти відзначили таким чином: «У великий мірі» - 15,8%, «У середній ступені» - 45,6%, «В малому ступені» - 22,8%, важко відповісти - 15,8%.

Можна звернути увагу, що найбільше респондентів, які не змогли оцінити рівень певної якості, стосується оцінки наявності чесності - майже 18%. Тоді як, яскраво виражені якості соціальної моралі (наприклад, патріотизм) вагалися оцінити лише 5%. Серед особистісних якостей оцінка чесності виявилася найнижчою: лише близько 9% респондентів відзначили наявність цієї якості у високому ступені, а в малому ступені - приблизно - 45%.

Таким чином, характеризуючи соціальну мораль жителів Мелітополя можна виділити в цілому досить низькі показники її самооцінки. Але таке становище притаманне не тільки Мелітополю. Для всій України характерно високий рівень аномійної дезорганізованості, тобто вкрай

слабка сфера нормативного регулювання засобами моралі.

Низькі самооцінки можуть мати два різних результати. В одному випадку, низька самооцінка стимулює людей до мобілізації, прагненню виправити становище і домогтися кращого результату. В іншому випадку, навпаки, низька самооцінка призводить до зневіри, депресивного стану і подальшому падінні соціальної моралі. Низька самооцінка є своєрідним викликом спільноті, від результатів відповіді на яку залежить майбутнє суспільства, здатність його до подолання життєвих труднощів. Деградація або підйом є варіантами вибору спільноти як реакція на низьку самооцінку своєї соціальної моралі.

1. Йонас Г. Принцип відповідальності / Г. Йонас. - К.: Лібра, 2001. - 400с.

2. Коулмен Дж. Капітал соціальний і людський / Дж. Коулмен; пер. с англ. Л. Стрельниковой и А. Стасенко // Общественные науки и современность. - 2001. - № 3. - С. 123-142.

3. Никонов Г. Мораль сравнили с муравейником / Г. Никонов // Комментарии. - 2014. - № 26 от 11 июля. - с. 23.

4. Патнем Р. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь / Р. Патнем // МЭиМО. - 1995. - № 4. - С. 77-83.

5. Соблюдают гигиену. [Электронный документ]. - Режим доступа: http://health.mail.ru/news/lyudi_soblyudayut_gigienу_tolko_esli_zanimi/

Катерина Кобченко

УДК 323.264 (477:4) "2013/2014"

Євромайдан як акт європейського вибору українців

Політичні протести та зміни в Україні взимку 2013-2014 р., відомі як Євромайдан, не в останню чергу мали на меті відновлення євроінтеграційного курсу держави. Проте питання належності України до Європи є глибшим, ніж прагнення вступу до ЄС, та включає усвідомлення українцями своєї належності до європейського цивілізаційного простору. Для України, яка територіально завжди знаходилась між країнами з різними моделями політичного розвитку, такий вибір був і залишається дуже важливим. Тож євроінтеграційні прагнення українців є антитезою євразійським об'єднавчим проектам, ідейною основою яких є у т.ч. нова міфологія Великої вітчизняної війни.

Ключові слова: Євромайдан, Революція Гідності, Європейська інтеграція, ідентичність, цивілізаційний вибір, «Русскій мір», Євразійський проект, Друга світова війна, Велика вітчизняна війна.

Political protests and changes in Ukraine in winter 2013-2014 known as Euromaidan not at least aimed to return to the political course on European integration of the country. But the question of belonging of Ukraine to Europe is deeper than only an aspiration for entry into EU and includes consciousness by Ukrainians their accessories to the European civilization space. For Ukraine which always lied between countries with different models of political structure such

choice always was and still is very important. So, that the euro-integrative striving of Ukrainians is an antithesis to the Eurasian joining projects, which ideological basics is among others the new mythology of the Grate Patriotic War.

Key words: *Euromaidan, Revolution of Dignity, European Integration, Identity, Civilization Choice, "Russian World", Eurasian Project, World War II, Grate Patriotic War.*

Події зими 2013-2014 року в Україні, що отримали назву Євромайдану або Революції Гідності, поза сумнівом, ще довго будуть об'єктом різнобічного наукового аналізу. Проте вже зараз вони є у фокусі перших рефлексій та оцінок у публіцистичному та дослідницькому дискурсі як в Україні, так і за кордоном. Спробуємо вдатися до такого аналітичного розгляду і ми, присвятивши його одному з найважливіших аспектів протестних акцій Євромайдану, а саме, питанню європейської інтеграції України. Оскільки тема є не просто актуальною, а такою, що продовжує реалізовуватись, основними джерелами нашої розвідки є матеріали засобів масової інформації.

Саме питання європейського шляху України, точніше, зміна курсу від європейської інтеграції до повороту в бік зближення з Росією та деякими країнами колишнього СРСР у рамках Митного союзу, стало поштовхом до масових протестів в Україні. І хоча протестні акції наприкінці листопада 2013 р. були відносно нечисельними й набули масового характеру лише після спроби силового розгону їх учасників у ніч на 30 листопада, відколи до вимог євроінтеграції додалися інші претензії до тодішньої влади в особі президента В. Януковича, включно з вимогою його відставки, питання європейського вибору України лишалося одним з центральних вимог Євромайдану впродовж усіх трьох місяців його активної фази.

Важливим кроком на шляху реалізації цієї вимоги Євромайдану стало підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом 27 червня 2014 року на саміті ЄС у Брюсселі, яке від імені України здійснив уже новообраний Президент України Петро Порошенко. Точніше у цей час сталося підписання економічної та секторальної частин Угоди. Дещо раніше, 21 березня 2014 р., незабаром після трагічних, але переможних подій на Майдані, прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк підписав політичну частину Угоди про Асоціацію з ЄС.

Важливість цього рішення для політико-економічного розвитку нашої держави означив Президент України, сказавши, що це

був, «мабуть, найважливіший день для моєї країни після дня проголошення Незалежності» [3]. Така оцінка події надає їй справді епохального характеру для української державності, попри те, що Асоціація як форма відносин з ЄС означає для України лише початок складного шляху, декларацію намірів проводити складні реформи та прагнення досягти високих політико-правових норм та стандартів життя. При цьому сам шлях від асоційованого до повноцінного членства може тривати невизначений період часу – приміром, у випадку Туреччини він розтягнувся на десятиліття і досі не є завершеним.

Проте, на наше переконання, для українців питання європейської інтеграції має глибше значення, ніж просто політико-економічний вибір чи прагнення вступити до ЄС як наддержавного об'єднання. І не лише тому, що на цьому шляху українці жертвували здоров'ям і життям, про що також зазначив у своїй промові Президент. Європейський вибір України має декілька смислових вимірів, включаючи символічний. Цей вибір, серед іншого, є формою розриву із залишками радянського минулого та антитезою до спроб включити Україну до пост- чи неорадянських геополітичних структур, які отримували формат Митного Союзу (станом на 2013 р.) чи Євразійського Союзу зразка 2014 р., освячених ідеологічним концептом «русского мира». Отже, намір членства в ЄС є важливим не лише сам по собі, але і як механізм протидії євразійському курсу РФ та її геополітичним цілям щодо України та своєрідним політичним антиподом радянського та імперського минулого. У цьому сенсі українська Революція Гідності була проєвропейською та антирадянською.

Проте поняття європейськості не обмежується для України сучасними політичними структурами ЄС, не менш важливим є також історико-культурний аспект поняття Європи. Для України, що, з одного боку, розташована на межі Європейського світу, а з іншого, - тривалий період історії входила до складу Російської імперії й радянської держави з її тоталітарним минулим, які слугували

альтернативними проектами щодо європейських моделей розвитку, – визнання власної приналежності до Європи як цивілізаційного простору завжди мало і продовжує мати принципове значення в сенсі власної само ідентифікації українства. Тож гасло Євромайдану «Україна – це Європа» слід розуміти не лише як прагнення вступу до ЄС, але й як проголошення українцями своєї ціннісної, ментальної, а відтак сутнісної приналежності до цивілізаційного простору Європейського континенту. Недаремно серед оцінок Угоди про Асоціацію в Україні нерідко звучать її означення як «повернення додому». Це ж продемонстрував у своїй інавгураційній промові новообраний президент України Петро Порошенко, почавши її саме з питання європейського вибору України як повернення до європейської батьківщини: «Повернення України до свого природного, європейського, стану було омріяне багатьма поколіннями», підтвердивши це посиленнями на ідеологів європейської співпраці українства – Івана Франка та Михайла Драгоманова [9].

Отже, можна стверджувати, що для українців поняття європейського вибору від початку означало більше, ніж просто перспектива членства в ЄС, і є актом цивілізаційного вибору на користь європейської або ширше, Західної цивілізації. Водночас цей символічний акт вкупі з сучасними уявленнями про історію стосунків України з рештою європейського континенту дозволяє говорити про певний позитивний *український міф Європи*. Під «міфом» у даному випадку ми розуміємо комплекс уявлень та ідей, що визначають картину того, чим є Європа як політична та культурна реальність у свідомості українців. Цей міф стає важливою частиною національної ідеї та найближчого вектору державного розвитку.

Це узагальнене, символізоване уявлення українців про Європу включає поняття демократії, верховенства права, прав людини, вищих стандартів життя як питомо «європейських» якостей, а також, не в останню чергу, тезу про причетність українства в історичній ретроспективі до політичних та ідейних процесів, що мали місце на Європейському континенті. Європа має для українців певне символічне значення культурної матриці, у зв'язку з якою цілком логічним виглядає проєвропейський курс розвитку як «шлях додому». У ході подій Євромайдану український *міф Європи* набув більшої виразності, адже українці

виборювали право на кращу долю, що має будуватись саме на європейських принципах.

Отже, важливим є розуміння українцями європейськості як цивілізаційної якості та антиподу радянськості й тоталітарного минулого, розрив з якими не вдалося остаточно подолати за роки незалежності. Цей аргумент є досить важливим, особливо зважаючи на те, що ставлення безпосередньо до ЄС та ролі його політичних інституцій у вирішенні кризової ситуації в Україні є для більшості українців радше поміркованим, таким, що враховує усі складні процеси всередині самого цього об'єднання; тому євроінтеграційний вибір українців є не емоційним, але більшою мірою прагматичним, як протиположність об'єднавчим прагненням Росії.

Тож прагнення українців щодо вступу нашої країни до ЄС варто оцінювати у його динаміці, адже саме «євроінтеграційний» компонент та початковий етап Революції Гідності у вигляді протестів молоді та творчої еліти був представлений меншою кількістю учасників, порівняно з пізнішими акціями протесту, що постали як реакція на свавілля корумпованої клептократичної влади. Тобто самої лише ідеї євроінтеграції, навіть за її підтримки більшістю українців, було недостатньо для переростання незадоволення у масовий протестний рух. Ця ідея проєвропейських орієнтацій українства міцніла в ході Революції Гідності, водночас стаючи компонентом національної ідеї та політичної перспективи української політичної нації. Ця нація, важливим етапом формування якої став Євромайдан, усвідомлювала себе як європейська.

Так, за даними соціологів, ідея євроінтеграції в Україні хоча і мала останніми роками підтримку більшості, ця більшість до подій Євромайдану не була абсолютною: ще у 2013 р. за євроінтеграцію висловлювалися 42% українців, тоді як за членство у Митному союзі 31%, решта ж була або проти членства в обох структурах, або не визначилася. Тож «перевага підтримки європейського вектору давала підстави для оптимістичних заяв експертів, але ж будемо щирими – її рівень був все-таки недостатнім, аби змусити політиків втілювати реформи та не звертати з європейського шляху», – підсумовують аналітики з фонду «Демократичні ініціативи» [6].

Ситуація змінювалася у ході подій на Майдані, одним із гасел яких стало «Україна – це Європа». При цьому важливими були як

євроінтеграційний – стосовно ЄС, – так і цивілізаційний виміри цього гасла. У цьому контексті самі протести слід розглядати у контексті формування громадянського суспільства, а отже, як ознаку проявів європейськості українського соціуму. У середині грудня 2013 р. Юрій Андрухович позначив це так: «У ці дні ми настільки красиво, твердо і самовіддано стаємо вільними європейцями, що в певному і дуже відчутному сенсі ми самі встановлюємо собі безвізовий режим, не питаючи ніякого дозволу ні в Росії, ні в її поки-що-київського посіпаки» [2, с. 63-64].

Як неодноразово відзначається, першу суто «проєвропейську» фазу революції Гідності почали переважно молоді люди – нове покоління українців, яке не знало радянського минулого, чимало представників якого бували за кордоном, тож мали з чим порівнювати українські реалії, проте зробили свій вибір не на користь еміграції, але побудови кращого майбутнього у своїй країні. За статистикою, саме молодь є найбільш послідовною прихильницею європейського курсу України. На думку Ярослава Грицака, у Революції гідності найкраще виявилися умови для «цивілізаційного стрибка» завдяки активності нового покоління – молоді, ровесників незалежності, та нового середнього класу, тож він вважає Євромайдан «найкращим підтвердженням ціннісного зсуву, який стався за останні 10-15 років в Україні» [5]. Отже, ще одним важливим смисловим наповненням гасла Євромайдану «Україна – це Європа» було прагнення будувати європейські стандарти життя саме в Україні, зміцнювати принципи європейськості тут.

Соціологічні опитування також підтверджують вплив подій на Майдані на зростання євроінтеграційних прагнень українців, які в травні 2014 підтримали вже 53% громадян нашої держави; у той же час ці студії фіксують зменшення кількості прибічників євразійського вектору співробітництва до 21%. Прикметно також, що зростання кількості прихильників євроінтеграції України останнім часом відбувалося за рахунок старших вікових груп, які приєднувалися до традиційно більш послідовно проєвропейські орієнтованої молоді [6]. Вочевидь на зміну їхніх орієнтацій вплинула також агресивна політика Росії стосовно України, адже старші покоління, які ще пам'ятали життя за СРСР,

традиційно були більш лояльними у ставленні до сусідньої країни. У зв'язку з посиленням військової агресії Росії проти України – т.зв. «гібридної війни» – можна очікувати подальшу поляризацію політичних орієнтацій та розчарування у євразійському векторі інтеграції.

Прикметно при цьому, що вважаючи свою країну частиною європейського простору, ідентифікувати самих себе як європейців готова набагато менша частина навіть українців-євросимпатків, лише незначна частина яких вважають себе цілком чи до певної міри європейцями. Так, на питання, чи вважають вони себе європейцями, у травні 2014 р. лише 27,6 % українців дали відповідь «скоріше, так». Найбільшими є такі цифри на Заході на у Центрі України, де такими «до певної міри» європейцями себе вважає третина населення, а про свою є однозначну європейськість заявляє ще менша кількість опитаних [6]. Отже, європейська ідентичність як вищий щабель ідентичності, порівняно з національним та політичним рівнями, поступово вбудовується у свідомість українських громадян і є наразі також вираженням більше прагнення, ніж реальності.

Для значної частини проєвропейські налаштованих українців європейський вибір безпосередньо означає здійснення економічних реформ, подолання корупції, безвізовий в'їзд до країн ЄС та у перспективі – підвищення рівня життя. У цьому відношенні одним з аспектів вибору між Європою та «русским міром» є, за Я. Грицаком, «є питання вибору між повною і половинчастою формою модернізації» [4].

Очевидно, що ставлення до європейської інтеграції України та сприйняття «європейської мрії» України в нашій та сусідніх країнах, включаючи держави ЄС, є дещо різним. Адже якщо для Українців підписання Угоди про Асоціацію з ЄС та проєвропейські орієнтації у ширшому вимірі є, як уже зазначалося, важливими складовими цивілізаційного вибору та ідентичності, то ставлення європейців до нового асоційованого члена не таке однозначне і загалом більш стримане. Це пов'язане як з внутрішніми процесами розвитку ЄС, зокрема, загальною економічною кризою та складнощами, що виникають з новими членами, так і з браком знань про Україну в більшості пересічних громадян країн європейської спільноти.

Під час підписання Угоди про Асоціацію з ЄС Президент України, зокрема, зазначив: «Для ЄС це, мабуть, майже нічого не означає, але це означає багато чого для моєї країни» [3]. Це досить важлива ремарка. Справді євроінтеграція означає для України набагато більше, ніж для Європи. У той час, як в Україні побутує *міф Європи*, значна частини європейців у ставленні до України є індивідуальною, а дехто, у тому числі в світлі останніх подій та під впливом проросійських джерел інформації, навіть і негативно налаштованими. Брак інформації призводить до того, що нашу державу все ще нерідко за інерцією сприймають у пострадянсько-російському контексті. Нерідко серед європейців має місце також спрощений погляд на етнічну та мовну ситуації в Україні, коли російськомовність автоматично ототожнюється із етнічною російськістю, а та, своєю чергою – з проросійськими політичними орієнтаціями. Водночас позитивне ставлення до України спостерігається переважно у тих європейців, які мають різний особистий досвід знайомства з Україною.

Водночас той факт, що разом з Україною підписання політичної частини Асоціації з ЄС здійснили Грузія та Молдова, що так само мають територіальні проблеми з РФ (анексія територій з боку чи за участі Росії), ще виразніше окреслює спільну для усіх цих колишніх радянських республік проблему європейського політичного шляху та розриву з радянським минулим.

Отже, у цьому сенсі Україна, яка наразі перебуває у стані активного політичного, економічного та гібридного військового конфлікту з РФ, стає важливою учасницею європейської політики і водночас викликом системі європейській демократії. У цьому відношенні для самого ЄС цей час є складним для подібних випробувань, адже Європа усе ще переживає наслідки економічної кризи та її сплески соціального незадоволення різного характеру. У суспільствах держав ЄС наразі відчутне розчарування, втрата інтересу до спільної політики, про що передовсім свідчить дуже низька участь у виборах до Європарламенту (які відбулися водночас з виборами Президента України – 25 травня 2014 р.): навіть у нових країнах-членах ЄС, країнах Центральної Європи, таких як Чехія та Польща, вона не перевищувала 15-18%.

У той же час у Західній Європі подекуди зміцнилися праві націоналістичні партії, які

демонструють проросійські симпатії та прихильність до «традиційних цінностей» на протигагу ліберальним європейським цінностям. Попри близькість європейських правих до Росії, Україну нерідко, не без участі російської пропаганди, сприймають як країну із зростаючими націоналістичними силами та профашистськими настроями. При цьому до уваги не береться істотна різниця причин та характеру зростання націоналістичних настроїв в Європі та Україні та самої їх природи: якщо сучасний європейський націоналізм – результат певної політичної втоми та розчарування, зокрема, політикою мультикультуралізму, український націоналізм, чи, у широкому розумінні – патріотичне піднесення, є радше формою (пост)колоніального спротиву та виразом надії, потенціалу та романтичних сподівань більш молодій нації. Тому ми погоджуємося з думкою історика А. Портнова про необхідність вироблення іншої парадигми та навіть термінології для оцінки подій, які відбуваються в Україні, й які не вкладаються у рамки традиційних європейських уявлень про націоналізм [1].

У той же час частина європейців усе ще продовжує сприймати Україну через призму російського тлумачення. Навіть дехто з інтелектуалів піддається цій спокусі, адже спеціально-українознавчих студій в Європі майже немає і вони слабо інституалізовані. Це призводить до певної недооцінки України аж до позбавлення її суб'єктності та тлумачення у світлі (пост)радянських студій та «сфери впливу» Росії.

Виятки становлять ті науковці, які з власної ініціативи звернулися від радянських (російських) студій до безпосереднього вивчення українських реалій. Один з найбільш послідовних промоутерів України серед західних інтелектуалів є американський дослідник Тімоті Снайдер, який особливо наголошує на взаємозалежності долі Європи та України. Відкидаючи російські пропагандистські кліше, які намагаються підважити самодостатність українців як нації, він доходить категоричного висновку: «Але якщо Україна й українці не існують, тоді немає і Європи та європейців.» Те саме каже він і про минулий та майбутній зв'язок України та цілого континенту [10].

Звернення до минулого у цьому відношенні є особливо важливим, адже саме історія, а надто події Другої світової війни, є ключовими для розуміння у тому числі й

сучасної ситуації в Україні. Більше того, остання Велика війна, її наслідки та переосмислення злочинів нацизму, є ключем до розуміння сьогоденної європейської політики. З іншого боку, спадок війни постійно присутній у ідеологічних та пропагандистських конструктах Росії, яка зробила специфічну модель пам'яті про Велику вітчизняну війну компонентом національної ідентичності та згуртування, а захист цієї пам'яті – формою національної ідеї та виправданням власної агресивної політики. При цьому вияви такої пам'яті є сучасною модифікацією радянського воєнного міфу, в основі якого лежить доктрина народу-переможця та привласнення Росією перемоги та жертвності у радянсько-німецькій війні. Ця нова державна доктрина є конгломератом, що включає ідею захисту пам'яті про війну від будь-яких спроб критичного осмислення, імперські амбіції у вигляді відновлення квазісоюзного державного об'єднання на принципах євразійськості та, спрямовану на східнослов'янське «ядро» імперії, а саме українців та білорусів, ідеологію «руського мира» як певної духовної спільності православного простору Східної Європи, ідеологом якої є РПЦ та особисто патріарх Кирил.

Отже ідея нового євразійського державного об'єднання є альтернативою європейській інтеграції України й, за неможливості повноцінного втілення в Україні, здійснюється РФ агресивними методами шляхом окупації Криму та виголошення політичного проекту «Новоросії» – геополітичного евфемізму, який не відповідає історичному значенню цієї регіональної назви. Програмою-максимум у реалізації цього проекту мало стати відокремлення від України її Південно-Східних регіонів, проте з очевидним провалом глобального проекту Росія в особі путінської системи влади зосередилась на підтримці сепаратистських рухів у вигляді самопроголошених республік на Донеччині та Луганщині. Звичайно, це не могло б відбутися без підтримки цього альтернативного «цивілізаційного проекту» частиною українських громадян. Так, підтримку значною частиною кримчан анексію півострова Росією можна вважати свого роду проросійською контрреволюцією, яка, крім відмови регіону від євроінтеграційних прагнень, реставрувала на місцевому рівні (пост)радянську модель

влади, якою вона ще донедавна була в цілій Україні.

Оскільки Україна має важливе значення для неоімперської концепції Росії, конфронтаційної щодо європейської моделі розвитку та інтеграції, наша країна опинилася у ширшому геополітичному протистоянні моделей та навіть цивілізаційних типів розвитку.

Ідеологічною зброєю євразійського проекту Москви у цьому протистоянні є, як уже зазначалося, використання тематики Великої вітчизняної війни та пам'яті про неї. Навіть на відстані майже 70 років після закінчення Другої Світової війни її відгомін чути у ідейному протистоянні. Як слушно зазначив М. Ходорковський, а за ним й інші опозиційні російські інтелектуали, оголосити українців ворогами напряду Росії було б практично неможливо, для цього потрібно було накинути на них ярлики «фашизму» та «націоналізму». Ці поняття є глибокими негативно коннотованими архетипами масової свідомості ще з радянських часів, які успішно активує у внутрішньому суспільному дискурсі нинішня російська пропаганда. Тому боротьба з ідеями Майдану, критика опозиційних рухів в Україні набули «антифашистського» забарвлення та намагання звести політичне протистояння всередині нашої країни до мовних та етнічних конфліктів. Ця інформаційна війна ведеться за допомогою риторики, властивій радянській моделі пам'яті про Велику вітчизняну війну. Росія фактично привласнила собі пам'ять про минуле, виключивши Україну з числа її переможців та жертв і оголосивши її профашистською державою, колаборантом нацистів. Відповідно події воєнного та повоєнного часу, будучи специфічно потлумаченими та детерміновані пропагандистським (пост)радянським дискурсом із відвертим фальшуванням фактів, накладаються на сучасні реалії.

Згідно цих підходів міністр оборони Росії С. Шойгу порівняв анексію Криму Росією із його визволенням від нацистів, а російський медіа-пропагандист В. Соловйов у власній телепрограмі взагалі описав цю подію словами відомої радянської пісні про День Перемоги: «этот день мы приближали, как могли». Цілком вкладається у цю міфологему й новітня російська медаль «За повернення Криму». У цьому ж руслі окупований сепаратистами Слов'янськ оголошується «другою Брестською

фортецею». Отже, мобілізаційна ідеологічна машина представляє «російську кампанію» в Україні як нову Велику перемогу, продовження славетної боротьби з «фашистами», «націоналістами» та «бандерівцями», на ролі яких апріорі призначено усіх українців, що мають іншу політичну орієнтацію, ніж проросійська. Тих же, хто має проросійську орієнтацію прийнято вважати етнічними росіянами, які потребують захисту з боку Росії.

Прикметно водночас, що цей імперський постулат про «фашистську Україну» на диво легко розвіяв попередній імперський міф – про «братні народи». Отже, нині як ніколи наочно виявилось, що «братський» міф, подібно до «ворожого» («фашистського») був нічим іншим, як ідеологічним інструментом імперського панування, який надзвичайно легко піддався заміні.

Антифашистська риторика як засіб «чорного піару» застосовувався в Україні не без участі російських ідеологів ще під час президентської кампанії 2004 р. проти кандидата у президенти Ющенка, якого теж намагалися представити «фашистом», «націоналістом» та борцем проти усього російського. Пори те, що після перемоги Помаранчевої революції ці погрози не спрацювали, зусилля пропаганди не проходили даремно, та, будучи постійно актуалізованими зусиллями Партії регіонів з їх антифашистською риторикою, знайшли свій вияв у ідейному та політичному протистоянні в Україні у 2014 р. Ситуація ускладнюється тим, що зерна розбрату і розколу між різними частинами України були закладені ще за радянських часів. Вкупі з порівняно низькою внутрішньою мобільністю населення України та його відносно стійкими регіоналістськими орієнтаціями це зробило частину громадян сприйнятливими до впливу накиннутих кліше та стереотипів.

Результатом стала парадоксальна ситуація, коли частина українського соціуму Сходу та Півдня, передовсім Донбасу, ладна була більше вірити російській телевізійній пропаганді (за влучним висловом А. Окари – «телефашизму»), ніж навіть власним спостереженням.

У цьому ж руслі відзнакою сепаратистських рухів стали так звані «георгієвські» або гвардійські стрічки, які з'явилися як ідейний проект у 2005 р. Спершу вони мали символізувати пам'ять про Велику вітчизняну війну під гаслом «Я

помню, я горжусь», проте одразу в дещо агресивних формах пам'яті: немов би ті, хто не носив стрічок не пам'ятали війни та не пишалися героїзмом її воїнів. А той факт, що ідея «георгієвської стрічки» постала фактично як протипага українським помаранчевим стрічкам – символам Майдану та Помаранчевої революції 2004 р., – вже тоді включало воєнний дискурс у сучасне політичне протистояння. Нині ж нове тлумачення цього символу набуло свого апогею, ставши символом антиукраїнського протистояння.

Відповіддю України на переосмислення подій Другої світової війни стала, зокрема, відмова від дискредитованих символів та поява нових, близьких до загальноєвропейської традиції – червоної квітки маку із гаслом «ніколи знову» і датами Другої світової війни (1939-1945). Іншим важливим виявом переоцінки подій Другої світової війни в українській історії є свого роду «лінгвістичний поворот» – часткова заміна в науковому дискурсі поняття «Великої вітчизняної» на Другу Світову та «Радянсько-німецьку» війну як її етап.

Тож якщо в Росії актуальна версія національної ідеї будується на принципах модифікації радянського міфу Великої вітчизняної війни, то в Україні відмова від радянського минулого набула форм боротьби з його основним символічним маркером – пам'ятниками Леніну, які у значній кількості донедавна залишалися у більшості регіонів України, крім Західного. Процес «війни пам'ятників» тривав в Україні останніми роками, особливо активізувавшись на початку 2013 р. [7, с 38-46]. Але з початком Революції Гідності він вступив у нову фазу в формі «ленінопаду»: услід за поваленням пам'ятника Леніну в Києві 8 грудня 2013 р. загалом по Україні за період Євромайдану було повалено близько 50-ти пам'ятників Леніну майже в усіх регіонах України. І якщо спершу цей процес майже не торкнувся Сходу й частково Півдня України, російська агресія призвела до зростання антирадянських настроїв, що виявилось у руйнуванні старих символів. Останнім прикладом цього стало повалення пам'ятника Леніну у Маріуполі в ніч на 15 серпня 2014 р. [11]. Не дискутуючи на разі про «революційні», інколи варварські форми та методи знесення пам'ятників, слід відзначити, що це явище стало найбільш яскравим проявом прощання з радянським минулим чи, навпаки, демонстрацією

проросійських (прорадянських) політичних орієнтацій мешканців тих регіонів, де прибічники збереження пам'ятників виявилися у більшості. Було висловлене навіть дотепне спостереження про те, що сепаратистські заворушення в Україні мають місце у тих регіонах, де «залишились пам'ятники Леніну».

Іншим компонентом нової російської ідентичності є включення до неї антизахідної (або окремо антиамериканської та антиєвропейської) риторики часів холодної війни, у контексті яких Україна розглядається лише як об'єкт політичних маніпуляцій Західного світу з метою дошкулити Росії. Слід зазначити, що нерідко й частина західноєвропейського соціуму, в якому мають місце антиамериканські настрої, схильна розглядати нинішній конфлікт як глобальне протистояння передовсім двох держав – Росії та США; звичайно, при такому погляді роль та позиція України мало береться до уваги чи залишається упослідженою.

Тож завданням української інтелектуальної спільноти є посилення української присутності у політичному та інтелектуальному дискурсі Європи задля ствердження власної суб'єктності. Почасти це вже робиться, особливо на політичному рівні, проте ця справа «інтелектуальної інтеграції» України до європейського простору є далекою від позитивного вирішення. Як уже зазначалося, у зв'язку з глибоким залученням у сучасний конфлікт дискурсу Другої Світової війни, важливим компонентом цього процесу стане новий аналіз цих історичних подій, не в останню чергу в самій Україні.

На противагу позиції Росії, яка намагається применшити чи викривити роль України і Другій Світовій війні, деякі західні інтелектуали, передовсім Тімоті Снайдер, наголошують, що без переосмислення ролі України у Другій Світовій війні, у якій вона належала до смути «кривавих земель», неможливо зрозуміти сучасні процеси й політичний розвиток України та її роль у Європейському континенті. А французький філософ Філіп де Лара підкреслив важливість запрошення Петра Порошенка – новообраного президента, який не той момент ще офіційно не вступив на посаду, – на святкування 70-річчя висадки союзних військ у Нормандії. Це акт став серйозним кроком на шляху визнання України суб'єктом пам'яті та важливим учасником-

та-жертвою війни : «Таке запрошення поклало край аномалії, яка існує від 1991-го. Україна і Білорусь – головні учасники війни проти нацистської Німеччини, тож мають повне право бути присутні на вшануванні, де представлені всі країни – союзники в боротьбі проти держав Осі» [8].

Отже, незавершеність процесів Помаранчевої революції, у т.ч. щодо європейського вектору геополітичних орієнтацій, реванш реакційних сил (корумпованої кримінально-клептократичної еліти на чолі з Януковичем) призупинили процес політичної європеїзації України та відтермінували його, проте не змогли йому завадити. Одночасно є процесом європейської інтеграції в Україні відбувається взаємопов'язане з ним переосмислення національної історії, яке є вочевидь одним з ключових засад як націєтворення, так і визначення місця і ролі України у на політичній карті континенту.

1. Андрей Портнов о новой украинистике // Ab imperio [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://net.abimperio.net/node/3275>
2. Андрухович, Юрій. Без візи в Європу чи без мила в Росію // Євромайдан: хроніка відчуттів [колекція есе Тараса Прохаська. Івана Ципердюка. Юрія Андруховича. Сергія Жадана, Юрія Винничука]. – Брустурів: Дискурс. 2014.
3. Виступ Порошенка на церемонії підписання асоціації: повний текст // Ліга. Новини. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://news.liga.net/ua/news/politics/2310241-vistup-poroshenka-na-tseremon-p-dpisannya-asots-ats-povniy-tekst.htm>
4. Грицак, Ярослав. Чому українці є європейцями // ZBRUC. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/13822>
5. Грицак, Ярослав. Як подолати історію // ZBRUC. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/22892>
6. Золкіна, Марія. Євроінтеграція як шанс: нові тренди громадської думки // Європейська правда. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/06/10/7023259/>
7. Кобченко К.А. «Війна пам'ятників» в Україні: протистояння пам'ятей як (пере)осмислення національної історії // Війни пам'ятей та політики примирення. Зб. наук. праць / За заг. ред. В.Ф. Солдатенка. – К.: ДП «НВЦ Пріоритети», 2013.
8. Лара де, Філіпп. Правда для історії // Український тиждень. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Columns/50/111101>
9. Промова президента України Петра Порошенка на інавгурації (повний текст) // ТСН. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/promova-prezidenta-ukrayini-i->

petra-poroshenko-na-inavnuraciyi-povniy-tekst-353552.html

10. Снайдер, Тімоті. Величезні ставки битви в Україні. Фашизм повертається в країну. Яку він колись зруйнував // Критика. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://krytyka.com/articles/velychezni-stavky-bytvy->

v-ukrayini-i-fashyzm-povertaietsya-v-krayinu-yaku-vin-kolys-zruynuvav

11. У Маріуполі завалили восьмиметрового Леніна // Український тиждень. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/116893>

Антоніна Макаревич

УДК 37.035(560)4,02 М151

Система суспільного виховання в Османській імперії

Досліджено місце, роль і значення системи суспільного виховання в Османській імперії у період її найвищого розквіту (XV-XVI ст.) в контексті взаємозв'язку розвитку освіти з державною політикою. Розглянуто особливості становлення освітньої системи у мусульманській країні, яку населяли різноманітні релігійні, етнічні та лінгвістичні групи. Особливу увагу автор звертає на державне забезпечення навчального процесу, яке гарантувало доступність освітянських послуг всьому населенню імперії. У статті акцентовано, що політика султанів була спрямована на толерантне ставлення до свого населення, яке було підкріплено традиційною для вірних мусульман благочинністю і взаємодопомогою, що мало позитивні наслідки для розвитку і підтримки гарного рівня освіти на всій території Османської імперії.

Ключові слова: Османська імперія, система освіти, початкова школа, медресе, імарет, мюдерріс.

The article considers the place, role and importance of public education in the Ottoman Empire in the period of its highest development (XV-XVI c.) in the context of the relationship of education with government policy. The features of the formation of the educational system in a Muslim country, inhabited by various religious, ethnic and linguistic groups are investigated. Particular attention is drawn to the state of the educational process, which guarantees the availability of educational services to all population of the empire. The author accented that the policy was aimed at Sultans' tolerance to its population, which was supported by the traditional Muslim believers charity and mutual aid, which had a positive impact on development and support education throughout the Ottoman Empire.

Key words: Ottoman Empire, Education System, Primary School, Madrasa, Imaret, Muderris.

Поняття особистості і лідера – надзвичайно суперечливі. Кожна людина має своє визначення, яке ґрунтується на її власному світогляді і вихованні, але більшість погодиться з тим, що велику роль у вихованні особистості грає освіта. На мою думку, освічена людина може створити комфортні умови життя не лише собі, але й своєму оточенню, яке може сягати родини, громади, міста, а інколи – навіть країни. В такому випадку ми маємо звертатися до системи виховання на рівні держави. Я пропоную розглянути досвід Османської імперії - унікального державного утворення, яке увібрало в себе найкращі здобутки управлінського досвіду і культури різних народів у доісламський період і час панування мусульманства. Станом на XV ст. в імперії було створено унікальну для свого

часу систему управління державою, що включала виховання еліти за принципами власних заслуг, а не походження і багатства. Османи самостійно дбали про формування кадрів адміністративної системи, які гідно працювали на розбудову країни.

Актуальність теми безпосередньо пов'язана з соціальними змінами, що відбуваються в Україні сьогодні. Рух української держави у напрямку європейського культурного простору вимагає пошуку нових шляхів соціального розвитку, особливо у питаннях виховання, на усіх етапах цього процесу. Досвід Османської імперії у встановленні основ норм виховання допоможе з'ясувати досягнення та уникнути помилок у європейському виборі. Тюрки-османи в центр суспільства ставили освічену людину, яка слугувала гарантією процвітання